

Рад примљен: 5. 9. 2020.

Рад прихваћен: 15. 12. 2020.

Оригинални
научни радНаташа З. Лалић Вучетић¹,
Нада С. ШеваИнститут за педагошка истраживања,
Београд, Република Србија

Однос текста и илустрације: перспектива илустриатора и учитеља²

Резиме: Илустрација као ефикасно средство комуникације помаже разумевању процијаној развијајући дојасиво дејее речника и учичући у крајнем исходу на мошивацију и пошинуће дејееа. Циљ овој рада је да се утврди како учитељи и илустриатор ојајају и разумеју однос текста и илустрације у уџбенику/џквару. Реализовано је квалитативно истраживање кроз фокус групу са учитељима и интервју са илустриаторком. Резултати истраживања показују да се у наративима илустриаторке и учитеља моју издвојити, с једне стране, категорије које се тичу односа текста и илустрације и објашњавају ја, и, с друге стране, категорије које описују делокрује илустриатора и учитеља у процесу интеракције текста и илустрације, као и њихову мошивацију. Заједничку тачку у наративима представља критички однос илустриаторке и учитеља према издаваштву, значају илустрације, где су наласили да је неопходно имати меру да би се, уопште, успоставио однос текста и илустрације. Уочено је да би одговорности у интеракцији текста и илустрације требало да буде распоређена на све учеснике у креирању коначној уџбеника/џквара, као и да је неопходно пошенирати на нужности повезивања аутора и илустриатора током сиварања односа текста и илустрације на једној страници џквара/уџбеника. Додатно је важно развијати даљи оквир за едукацију насљавника у поледу значаја илустрације у процес учења у насљави.

Кључне речи: илустрација, текст, перспектива, илустриатор, учитељи.

¹ nlalic@ipi.ac.rs

² Реализацију овог истраживања финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. уговора 451-03-68/2020-14/200018).

Copyright © 2021 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

Илустрација је ефикасно средство комуникације у дечјој литератури и уџбеницима. Визуелна репрезентација представља тачку ослонаца у разумевању и усвајању прочитаног не само у домену литерарних текстова већ и у областима као што су математика и природне науке (Levin & Mayer, 1993; Vekiri, 2002; Tversky, 2011; Peterson, 2016; Mason, Pluchino, Tornatora & Ariasi, 2013). Важно је, међутим, нагласити да фацитаторска улога илустрације у процесу разумевања прочитаног у великој мери зависи од фактора као што су: а) квалитет илустрације и њена садржинска повезаност са текстом; б) способност читаоца да интегрише садржај текста и илустрације; као и в) успешност одраслог као медијатора у повезивању илустрације и текста током процеса читања код млађих узраста (Pike, Barnes & Barron, 2010; Greenhoot, Beyer & Curtis, 2014).

Улога и важност илустрација као дела ликовно-графичког опремања буквара за српски језик предмет је шире студије чији је овај чланак део. У претходном раду (Ševa, Lalić-Vučetić, 2019) посвећена је посебна пажња квантитативном и квалитативном опису односа између илустрације и ауторских текстова у буквару као првом уџбенику са којим се ученици сусрећу и који представља прелазну форму између сликовница и уџбеника које ће користити током школовања.

Фокус у овом раду је стављен на даље истраживање квалитета односа илустрације и текста и њихове интеграције током разумевања прочитаног текста кроз: а) праћење процеса илустровања из перспективе илустратора и његове улоге у односу на читаоца и издавачке куће; б) сагледавање перспективе учитеља као модератора у процесу повезивања илустрације и текста и њихових увида о томе шта значи квалитетна илустрација у контексту буквара. Пре него што прикажемо резултате истраживања, у наставку ћемо прво дати кратак осврт на то како се у доса-

дашњим истраживањима приступало опису односа текста и илустрација у уџбеницима, као и како изгледа сам процес стварања уџбеника из перспективе интегрисања текста и илустрације.

Однос текста и илустрације у савременим уџбеницима. Однос текста и илустрације представља комплексно питање и континуирани изазов за креаторе уџбеника, читаоце, али и истраживаче. У литератури се најчешће наводе два вида праћења овог односа: А. преко просторне организације и Б. преко значењске повезаности. У основи ових приступа најчешће стоји Мејерова теорија мултимедијалног учења (Mayer, 2005), која претпоставља да се обрада језичких и визуелних информација дешава паралелно кроз дуални кодинг механизам (енг. *dual-coding theory*) и да у крајњим фазама когнитивне обраде долази до њихове интеграције у радној меморији.

А. Повезаност текста и илустрације кроз илустријорну организацију и анојацију

Један од начина на који је могуће дефинисати однос илустрације и текста предложен је у оквиру генеративне теорије дизајна уџбеника (Mayer, Steinhoff, Bower & Mars, 1995). Издвојене су две димензије око којих треба да буде организован однос текста и илустрације у уџбенику: а. близина илустрације у односу на текст и б. анојација илустрације. Квалитетна повезаност текста и илустрације преко анојација и просторна блискост омогућава да читалац што лакше интегрише вербални и визуелни код, да максимално искористи информације присутне у оба медија и да боље разуме прочитано. У контексту анализе уџбеника у Србији, предложени систем Мејера и сарадника (Meyer et al., 1995) коришћен је за анализу уџбеника историје за 5. и 8. разред, где је показано да се већина илустрација налази у непосредној близини текста (97,7-98,2%), али да само 4% слика има потпуну анојацију (Pešikan, 2019).

Б. Значењска повезаност текста и илустрације

Други вид описа односа текста и илустрације односи се на садржинску повезаност илустрације и текста у уџбеницима. У литератури је овај сегмент значајно више испитиван и тренутно постоји неколико система кодирања који полазе из различитих теоријских модела кроз које се описује овај однос (за детаљан преглед видети: Ševa, Lalić-Vučetić, 2019). Сви системи кодирања међутим препознају три основна типа односа: (1) илустрација има само декоративну функцију; (2) илустрација поткрепљује садржај текста и (3) илустрација даље надограђује значење текста.

Илустрације су пре тридесетак година у уџбеницима имале претежно декоративни карактер, где је, на пример, забележено да је 85% визуелних презентација у уџбеницима за природне науке само украшавало странице (Mauey, 1993). Иако је у савременим уџбеницима тај однос знатно унапређен, и даље не може да се говори о систематској уређености и доследности. Тако је, на пример, забележено да у уџбеницима за историју (Pešikan, 2019) илустрације имају декоративну функцију у делу где су илустрације везане за текстуални део у значајно великом проценту (43,8–64,4%), док је у делу уџбеника који се односи на проверу знања тај проценат још виши (60,6–71%).

Високи проценат декоративних илустрација је забележен и у случају ауторских текстова који се налазе у букварима (детаљно представљено у: Ševa, Lalić-Vučetić, 2019). Узорак је чинило 145 парова ауторских текстова и пропратних илустрација који су објављени у пет савремених буквара, који су били у званичној употреби за школску 2016/17. и 2017/18. годину. Парови су кодирани преко система Е. Марш и М. Вајт (Marsh & White, 2003) и подељени кластер анализом на четири групе: (а) Кластер 1 чине парови у којима је илустрација имала само декоративну улогу (62,1%); (б) Кластер 2

чине парови у којима илустрација потенцијално може да подстакне емотивни доживљај и мотивацију код читаоца (18,6%); (в) Кластер 3 чине парови у којима илустрација служи за конкретизацију текста (8,9%) и (г) Кластер 4 чине парови у којима илустрација заједно са текстом гради значење (10,3%). Поставља се питање зашто већи део илустрација и даље има доминантно декоришућу улогу и који су то механизми који би омогућили даље унапређивање квалитета уџбеника у овом сегменту.

Актери у креирању односа између текста и илустрације. У литератури која покрива праксе северноамеричких издавачких кућа се наглашава да је квалитет односа текста и илустрације у великој мери одређен и процесом креирања и припреме уџбеника (Evans, Watson, & Willows, 1987; DiGiuseppe, 2014). У овај задатак је укључено пуно актера, као што су аутори, уредници, маркетиншки менаџери, графички дизајнери и илустратори. Наведена истраживања су разматрала перспективе представника издавачких кућа, без значајнијег освртања на ставове аутора и илустратора. Према њиховим наводима, процес креирања уџбеника је најчешће подељен на два сегмента. Први, у коме аутор и уредници раде на самом садржају. Тек након завршетка ове фазе наступају графички дизајнери који су одговорни за целокупни визуелни идентитет уџбеника и илустратори који раде на илустрацији појединачних делова текста. Неретко аутори уџбеника и илустратори никада не долазе у контакт, па се чини да је посао илустратора сведен на „украшавање“ и подршку садржају. Зато илустрација за издаваче најчешће представља средство за привлачење и одржавање пажње читаоца као и побуђивања мотивације код ученика, а у значајно мањој мери има едукативну улогу. На питање о томе колико је илустрација у уџбенику потребно, осим садржинских захтева које намеће текст, наведено је да значајну улогу играју и профитабилност и конкурентност на тржишту. Истакнуто је да, иако су илустрације присутне у уџбеницима због ученика, издавач-

ке куће их „продају наставницима и учитељима, а не ученицима“, и да укључивање илустрација у боји повећава продају (Evans et al., 1987: 92). У овом истраживању је даље наведено да се издавачи током процеса одабира илустрација углавном воде својом интуицијом како ће тако дизајниран уџбеник проћи на тржишту и какве потенцијалне ефекте има на ученике. Врло ретко постоје простор и време да се уџбеници пилотирају и да се заиста види њихова реална употребна вредност код наставника и ученика и ефекти илустрација на процес учења.

Један од примера у коме су коришћени еколошки валидни примери страница из уџбеника представљен је у истраживању Петерсона (Peterson, 2016). Аутор је по основном образовању и професионалном искуству графички дизајнер и класификовао је илустрације у уџбеницима за природне науке на основу процеса кроз који дизајнери и илустратори пролазе током илустровања уџбеника. Систем је обухватао следеће категорије:

а. *Текст који је надређен илустрацији* (енг. *prose primary – PP*) представља примере страна у уџбеницима где је текст у првом плану, организован тако да намеће серијалну претрагу вербалних и визуелних информација од почетка до краја странице, с илустрацијом која се налази у неком од углова стране и углавном има декоративну улогу или само понавља информације које се већ налазе у тексту. Овако постављене странице захтевају најмање комуникације између аутора текста и илустратора и тиме најбржи и најисплативији пут до завршеног уџбеника. Додатно је важно истаћи да илустрације на страницама овог типа најчешће имају декоративну функцију или у најбољем случају само репрезентују неке од сегмената у тексту.

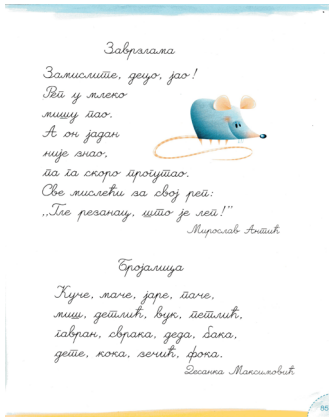
б. *Текст који је поддређен илустрацији* (енг. *prose subsumed – PS*) представља примере страница у којима се илустрација налази у првом делу странице, а текст је припојен илустрацији и

најчешће се налази после илустрације. Серијални приступ читању текста је међутим одржан. У контексту организације припреме уџбеника, овакав тип страница захтева укључивање дизајнера уџбеника од самог почетка процеса и најчешће комплексније илустрације, чиме се дефинитивно повећава цена уџбеника.

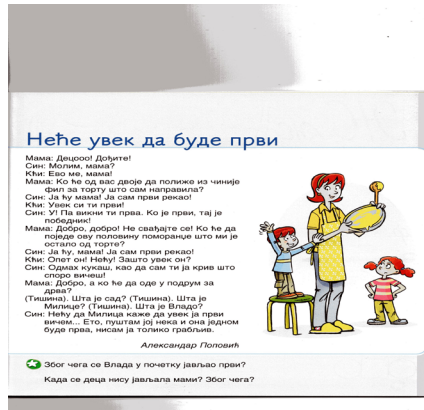
в. *Потпуно интегрисани текст и илустрација* (енг. *fully integrated – FI*) представља примере у којима је текст у потпуности интегрисан у слику кроз мале пасусе, наслове или понеку реч која објашњава слику. Претрага текста и илустрација може да се одвија паралелно. Код оваквих страница сарадња илустратора и аутора је неопходна од првог тренутка и овакав приступ је окарактерисан као најскупљи за издавачке куће (Peterson, 2016).

Бокс 1 приказује примере два типа категорија организације текста и илустрације која можемо да нађемо међу примерима парова ауторских текстова и илустрација у савременим букварима за српски језик који су били предмет проучавања у претходном раду о односу илустрација и текста (Ševa, Lalić-Vučetić, 2019). У питању су типови страница када је текст надређен илустрацији (Кластер 1 и 2) и када је текст подређен илустрацији (Кластер 3 и 4). Трећи тип односа, потпуно интегрисаног текста и илустрације, није било могуће наћи међу илустрованим ауторским текстовима, зато што овакав приступ захтева заједнички рад аутора текста и илустратора на стварању странице и значајном скраћивању текста. Како су у букварима углавном употребљени ауторски текстови који су стари и по неколико деценија, овакав приступ у раду није било могуће остварити у оквиру буквара. Зато смо пример потпуно интеграције текста и илустрација на страници преузели из уџбеника за природне науке, конкретно Свет око нас за 1. разред (Нови Логос издање, стр. 28 и 29), чиме је показано да су ученици већ од најранијих читалачких искустава изложени и оваквом типу илустрованих страница.

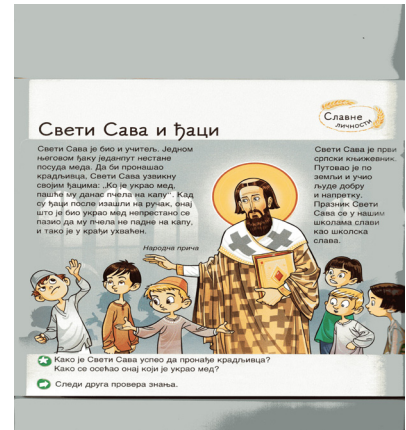
Бокс 1. Пример различитих организација текста и илустрације на страници, према Петерсоновом систему кодирања (Peterson, 2016).

Кластер 1, БИГЗ, ОЦЕНА: 2, тип странице РР

Кластер 2, Креативни центар, ОЦЕНА: 6, тип странице РР

Кластер 3, Креативни центар, ОЦЕНА: 8, тип странице РИ

Кластер 3, Креативни центар, ОЦЕНА: 8, тип странице РИ

Свет око нас за 1. разред, Нови Логос, тип странице РИ

У наставку истраживања Петерсона (Peterson, 2016) анализиран је процес читања примера из уџбеника организованих кроз наведена три модела организације текста и илустрације. Резултати указују да су ученици 7. разреда најбоље разумели прочитане теме преко FI примера, па потом PS и на крају PP страница (Peterson, 2016). Аутор, међутим, наглашава да је овај ефекат потребно даље тестирати на различитим узрастним групама.

Овај аргумент има потпору у истраживању у коме су праћени очни покрети читача почетника (Godwin, Eng, Murray & Fisher, 2018). Показано је да су деца у првом разреду најбоље разумела прочитани текст на страницама буквара које би по Петерсоновој класификацији (Peterson, 2016) биле категорисане као PS странице, односно где су текст и илустрација били представљени једно поред другог и где је илустрација била доминантнија на страници у односу на текст. У овом истраживању изнета су још два важна налаза. Прво, ученици првог разреда код којих је забележен нижи степен развијености егзекутивних функција и радне меморије су имали више потешкоћа у разумевању прочитаног на страницама на којима је текст био у потпуности интегрисан у илустрацију, односно Петерсонов FI тип стране (Peterson, 2016). Друго, сви тестирани ученици показали су најмањи степен разумевања прочитаног у ситуацији када су текст и повезана илустрација били на различитим странама, односно у примерима код којих је текст био на потпуно белој страници. Ови резултати указују на важност илустрације за разумевање прочитаног од самог почетка процеса усвајања читања, али и да је почетницима ипак потребна подршка одраслих (учитеља и родитеља) током интеграције вербалног и визуелног кода, специјално код деце код којих неопходне когнитивне функције нису још довољно развијене (Pike, Barnes & Barron, 2010; Greenhoot, Beyer & Curtis, 2014).

Улога учитеља и наставника у процесу интеграције вербалне и визуелне информације током читања код њихових ученика је сегмент који је доживео доста промена у последњих тридесетак година. Једни од првих налаза које описују Еванс и сарадници указују да је и самим едукаторима потребна подршка у томе на који начин да подстакну своје ученике да што квалитетније укључе илустрацију у разумевање прочитаног (Evans et al., 1987). Наиме, кроз ово истраживање је покушано да се дефинишу уверења и праксе едукатора који се односе на употребу илустрације у процесу наставе. Када су у питању уверења, учитељи и наставници су истакли декоративну и мотивациону улогу илустрација. Учители су коментарисали да су понеке илустрације претстимулативне за ученике и да им често одвлаче пажњу. Праћење праксе двадесет учитеља и наставника у овом истраживању је било прекинуто после двадесет сати посматрања, зато што се показало да осим „повремених упућивања на мапе или постере у учионици, већина едукатора није уопште користила илустрацију у едукативне сврхе“ (Evans et al., 1987: 94). Међутим, изгледа да је са повећањем и развојем квалитета визуелних репрезентација у уџбеницима дошло до промене и у пракси наставника. Ово специјално важи за домен подучавања природних наука и математике, где су употреба илустрација и других визуелних садржаја постали стандард у образовном процесу и нужан део професионалног развоја наставника и учитеља (Barmby, Bolden, Raine & Thompson, 2013; Cook, 2011; Eilam & Gilbert, 2014). Остаје још увек недовољно истражено у којој мери и на који начин су визуелне репрезентације присутне у едукативном процесу који обухвата развој језичких и читалачких компетенција, као и код предмета који се односе на друштвене науке. Додатно је важно нагласити да је већина истраживања која се баве овом темом описивала праксе у оквиру западне, махом англосаксонске, наставне традиције,

те да је потребно даље истраживати употребу визуелних репрезентација у другим образовним културама.

Описани налази отварају простор за даље преиспитивање уверења и пракси актера који су укључени у процес интегрисања илустрације и текста током процеса читања и учења, који нису били директно укључени у претходна истраживања и који могу да дају перспективу наше образовне праксе. Ослањајући се на претходне резултате из истраживања о квалитету односа илустрације и текста у букварима (Ševa, Lalić-Vučetić, 2019), где је показано да већи део илустрација има само декоративну улогу, покушали смо да дефинишемо који су то механизми за даље унапређивање ове врсте уџбеника на нивоу повезивања вербалних и визуелних информација. Поставили смо следећа истраживачка питања: (а) На који начин илустратори виде интеграцију илустрације и текста у буквару и своју улогу у овом процесу; (б) На који начин учитељи дефинишу однос илустрације и текста и како виде своју улогу у фацитацији интеграције текста и илустрације током процеса читања?

Методологија

Рад представља део ширег истраживања које је имало за циљ да испита, с једне стране, утврђивање квалитета односа текста и илустрације у уџбенику/буквару и, с друге стране, перцепцију учитеља као корисника уџбеника/буквара и илустратора као креатора визуелног идентитета уџбеника/буквара. У првој фази истраживања примењен је систем кодирања квалитета односа текста и илустрације који је описан кроз квантитативне и квалитативне анализе добијених података (Ševa, Lalić-Vučetić, 2019). У другој фази реализовано је квалитативно истраживање кроз фокус групу са учитељима и интервју са илустраторком.

Квалитативни део истраживања захтевао је припрему сценарија по коме је вођена фокус група. У фокус групи је учествовало пет учитеља, од којих су троје аутори и одређених уџбеника, а од тога је и један аутор буквара. Водич за фокус групу је обухватио следеће: разумевање појмова илустрација и текст; схватање односа текста и илустрације, значај текста и илустрације за учење и ученика, квалитет текста и илустрације, критеријуми односа илустрација и текст. Тај водич је прилагођен за интервју који је вођен са илустраторком. Илустраторка је радила илустрације и сарађивала са издавачком кућом која је добила највише оцене у првом делу нашег квантитативног истраживања, а има искуство и у раду са другим издавачким кућама.

У истраживању је коришћен приступ *кључних информатора* (Ševkušić, 2011). Субјекти истраживања, пет учитеља различитих основних школа у Београду и један илустратор, изабрани су за ово истраживање у складу са одређеним бројем истраживачких критеријума: професија којом се субјекти баве и њихово претходно искуство о посебним знањима и вештинама који су потребни за обављање тих професија. Наиме, основна намера овог избора узорка садржана је у идеји да се само са одабраним субјектима могло дискутовати о различитим ситуацијама које укључују разматрање односа текста и илустрације у уџбеницима и букварима, као и анализирање основних појмова у том односу. Пре свега, на основу њиховог знања о одређеном контексту могуће је допунити постојеће квантитативно истраживање (Ševa, Lalić-Vučetić, 2019) и указати на даље смернице у будућим истраживањима. Реализована је фокус група са учитељима и интервју са илустраторком.

Прикупљање и анализа података. Сви прикупљени аудио-подаци настали су у разговору са учитељима и илустраторком током фокус групе и интервјуа које су водили истраживачи. Укупно је снимљено приближно три и по

сата конверзације. Прикупљени аудио-снимци су транскрибовани. Примењена је квалитативна тематска анализа индуктивног типа, која је по својој логици отворена, флексибилна и сврха јој је дубљи увид у истраживани проблем и његово разумевање (Atkinson, 2005; Braun & Clarke, 2006; Jansen, 2010; Mason, 2002; Silverman, 2016; Smith & Sparkes, 2005). Тако истраживачи стичу ширу слику о тематским целинама у исказима одабраних субјеката истраживања, што је уједно и први корак у анализи материјала. Аналитички поступак је даље настављен кодирањем, односно одвајањем мањих јединица у тексту, што је омогућило настајање почетних кодова. Груписањем кодова настале су општије теме које су сврстане у категорије (Mason, 2002). У коначној верзији

издвојене су три категорије за илустраторку: (1) Однос текста и илустрације; (2) Фактори који утичу на процес илустровања и (3) Улоге унутар издавачке куће, и исто тако три теме за учитеље: (1) Илустрација као контекст за учење; (2) Однос текста и илустрације и (3) Улоге унутар издавачке куће.

Резултати

Током анализе података издвојено је неколико карактеристичних тема које се појављују у исказима илустраторке у вези са разумевањем односа текста и илустрације у уџбенику/буквару, а које су сврстане у три категорије са општим темама и приказане су у Табели 1.

Табела 1. Категоризације (илустрација).

Категорије	1 Однос текста и илустрације	2 Фактори који утичу на процес илустровања	3 Зоне професионалног деловања и различите улоге
Општије теме	<ul style="list-style-type: none"> Осећај мере као правило успостављања односа текста и илустрације Поштовање узраста Количина текста и/или детаља Илустровање као вид истраживања 	<ul style="list-style-type: none"> Мотивација илустратора Начин рада илустратора Разлике у илустровању и елементи мотивишуће илустрације Континуирано усавршавање 	<ul style="list-style-type: none"> Стилска решења Односи зависности Лични печат издавачке куће и илустровање као задатак

Које основне принципе у разумевању односа илустрације и текста у уџбеницима/букварима опажа илустрација?

Осећај мере као правило успостављања односа текста и илустрације. Када се говори о односу текста и илустрације у разговору са илустраторком, издвојило се неколико важних принципа, међу којима је и осећај мере, који се наводи као правило успостављања односа текста и илустрације. Илустраторка препознаје да је, пре свега, важно поштовати принцип „мере“ физичког односа текста и илустрације на једној

страници. То ће омогућити равномерну заступљеност оба ова сегмента. У свом стварању илустрација води рачуна да илустрација не буде „исфорсирана“ и тако успева да осигура да текст буде видљив. У процесу формирања односа текста и илустрације, према мишљењу илустраторке, осим осећаја мере важну улогу у процесу илустровања има и повратна информација од аутора текста. Комуникација са аутором обезбеђује већу усаглашеност свих делова текста и илустрације и могућност грађења кохерентније целине и појединачних делова који су садржани у тексту, односно у илустрацији.

Поштовање узраса деце. Као други принцип односа текста и илустрације илустраторка посебно истиче да узраст детета посредно детерминише квалитет односа текста и илустрације, односно да ли ће бити више илустрација у односу на текст и обрнуто. У разговору са илустраторком важно место заузима илустровање текста за млађи узраст детета, и то тако да деца из приказа илустрација могу схватити причу (прича испричана у сликама). Илустраторка сматра да се деца више ослањају на слику у односу на текст при процесу разумевања прочитаног. У току разговора илустраторка је истакла принцип према ком је уочљива позитивна веза илустрације и читалачких компетенција на искуство у креирању књиге без текста на предшколском узрасту, односно ослањање на слику на млађем узрасту детета.

Количина текста и/или дејала. Као следеће правило односа текста и илустрације илустраторка наводи количину детаља унутар илустрације: одређивање важних делова, расподељивање делова у односу на текст. То објашњава стилским изразом уметника и слободом виђења и разумевања приче („лични простор илустратора“). Стил илустратора и колорит који користи су заправо начин његовог изражавања.

Илустровање као вид исцртавања. Уско у вези са овим је и следећи принцип, према коме илустраторка разуме илустровање као вид исцртавања и креирања нових значења. Илустраторка истиче да је важно задржати отвореност за учење и тако откривати могућа идејна решења базирајући се на повезивању знања која се стичу током школовања и искуства које се развијају током илустровања за различите издавачке куће.

Који су то фактори који утичу на процес илустровања?

Мотивација илустратора. Када је реч о мотивацији илустратора и успостављању везе са читаоцем, илустраторка наглашава да је то ствар личног осећаја и „карактера“. Истакла је

да у првој фази чита текст и на основу тога гради визуелно представљање. Степен детаљности и додавања елемената који нису нужно најављени у тексту она директно повезује са индивидуалним приступом, осетљивошћу за то шта децу интересује и шта би им могло бити занимљиво. За њу богатство детаља значи богатство информација. Илустраторка наводи да је илустровање креативни чин и да је за то неопходна посвећеност, љубав, као и улагање труда.

Табела 2. Пример нарајива илустраторке сврсаних у ојшћују тему Мотивација илустратора.

Наративи илустраторке

Мислим да је то искрено неки лични избор. Буквално израз и осећај за то колико... Ја седе стално доста смајрам децињасиом особом, мада мислим да су сви они децињасиом, иако да баш то, колико те интересује неки дејал, или нешто и буквално је индивидуално, од илустратора зависи.

Буквално се обрађи јања на неки дејал... да ли постоји неки медвед пребачен преко кревета или иако нека ствар која ће баш да те занима. То ми је професор на факултету рекао да ће деце баш да интересује шта му њему виси овде на овој, нпр. корњача, док ће неко одраслао да види: а два карактера која су разговарају и они се рујају једни другом ту. Али на пример деце ће да погледа то, па ће да погледа шта има обучено на себи, па ће дагледа те кружиће или шта год. Тако да у принципу дејал је доста дитан, специјално за њих који не воле толико да читају или не знају да читају, да виде те информације са стране. Мислим то је моја лично...

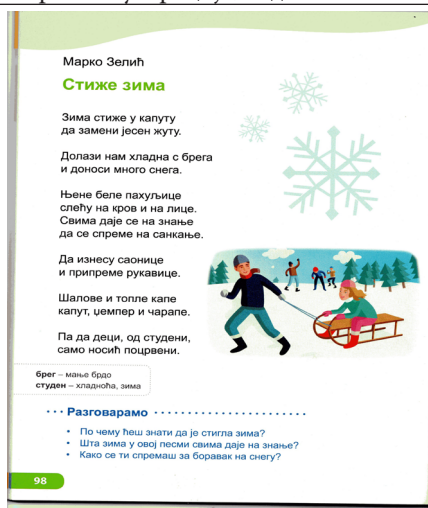
Начин рада илустратора. Илустраторка поред мотивације наводи да су за илустровање важни и други фактори: с једне стране, време које стоји на располагању за илустровање и, с друге стране, оно што је израз личности илустратора јесте оно што помаже да прича настане и да се дограђује. Илустраторка истиче да је процес настајања илустрација и повезивања са текстом и ствар личног осећаја, за који можемо рећи да није до краја освешћен.

Разлике у илустрирању и елементима моћи-вишуће илустрације. У разговору са илустраторком сазнали смо да је илустровање постало у потпуности дигитално и да постоје две врсте илустрација у уџбеницима на нивоу квалитета слике: 1) векторске илустрације/слике (математичке формуле које дефинишу линије, облике и боју, које су независне у односу на резолуцију слике) и 2) битмап (енг. *bitmapped*) илустрације, које су резултат сликања руком илустратора у од-

говарајућем програму. Векторске илустрације се често преузимају као готове форме са великих интернет база илустрација (као, на пример, са сајта Shutterstock). Илустраторка објашњава да може уочити велики контраст у употреби једних или других илустрација и повезивању таквих илустрација са текстом, а нарочито у „потезу“ или „рукопису“ који остављају (пример векторске наспрам битмап илустрације је дат у Боксу 2).

Бокс 2. Примери векторских и битмап илустрација.

Векторска илустрација, издавач: Нови поџос

Битмап илустрација, издавач: Креативни центар

У односу на наведену разлику препознаје се укоченост или статичност потеза на слици на векторским илустрацијама. Супротност томе представља битмап илустрација, која је живља, динамична, приказује више емоција и информација, занимљивија је у својим детаљима и богатству колорита, што све посредно утиче на мотивишућу функцију илустрације.

Континуирано усавршавање. Илустраторка током разговора издваја и препознаје улогу формалног образовања и школовања, не толико у смислу техничких и занатских вештина које је научила, већ на нивоу постојања отворености за истраживање и испробавање, што је кључ

квалитетне илустрације. Управо, како она истиче, искуство доноси одређен степен спонтаности у цртању и „ослобађање“, што коначно утиче на стварање мере у односу текста и илустрације којом се она бави. Илустраторка је истакла да је важан принцип учења и усавршавања у процесу повезивања илустрације и текста стално праћење рада других илустратора и тражење узора у њима и неких добрих решења у њиховом стваралачком опусу. У покушају да нам илустраторка одговори на питање како се ствара стил, објаснила је да се стил илустровања гради и настаје апсорбујући све различите визуелне информације и садржаје и да је то у домену несвесног, упоредивши га са писањем слова.

Табела 3. Пример нараџива илустраџорке свр-
сџаних у оџиџиџију џему Конџинуирано усавр-
шавање

Наративи илустраџорке

Не знам, џо је као џрво индивидуално, буквално
као рукоиис. Иџо је као кад бих ја џосџавила џи-
џање: заџџо џако џишеџе слово А.

Није, имала сам ја џомилу џредмеџа црџања и
ликовних џредмеџа као џрафике и сликања, ваџар-
сџива или било џџа, џако да кроз све џо дође се до
џоџ некоџ краџњеџ резулџиџаџа. Ја сам џрво раџила
колаже, била у илустраџиџи, а касније сам се ослобо-
дила и онда сам кренула све више и више да црџам
ручно... еџо на џример кроз џо сам, ал џо сам крену-
ла џако џџо сам џрафике које сам џџамџала раџи-
ла као колаже иџо... мислим да џо сџонџано дође,
кроз џо сџално неко иџираживање на џеџ џодина
факулџеџа.

Које су џо зоне џрофесионалноџ деловања и
улоџе унуџар издавачке куће?

Сџилска решења. Илустраџорка наводи да
унутар издавачке куће постоје одређена стилска
решења о којима се води рачуна колико су од-
говарајућа за одређену врсту садржаја или тек-
ста. Такође, она сматра да илустраџор своџ лич-
ни стил треба да уклопи у постојеџи „калуп из-
давачке куће“, односно да свака кућа има своје
захтеве у домену визуелне презентације које и
илустраџор треба да поштује и усклади са своџим
изразом. У оквиру те сарадње илустраџор кон-
тактира са графичким дизајнером као представ-
ником издавачке куће. Постоје издавачке куће
које илустраџију сматрају важним елементом у
своџим издањима и посвећују јој велику пажњу,
што подразумева и већу аутономију самог илу-
стратора уколико се његов лични стил уклапа у
визију и визуелни идентитет куће.

Односи зависноџи. Искуство илустраџор-
ке говори о томе да постоје издавачке куће које
имају као стално запослене више илустратора и

у односу на то праве понуде када је реч о избору
илустраџије за одређени текст. У таквим кућама
аутор текста може директно да сарађује са илу-
стратором и заједно са њим одлучује о визуел-
ном решењу за одређени текст. Овај корак није
уобичајено и свеприсутно правило чак и у раз-
вијеним издавачким кућама. Према њеном иску-
ству смер комуникације унутар издавачке куће
је следеџи: аутор комуницира са уредником, а
илустраџор са графичким дизајнером док дизај-
нер и уредник доносе одлуке и решења. У неким
кућама ангажовани илустраџор може да има и
улогу дизајнера. Посао дизајнера је да осмисли
место где ће да физички стоји која илустраџија,
док илустраџор попуњава тај простор унапред
одређеним бројем илустраџија, колоритом и ве-
личином. Дакле, може се реџи да унутар изда-
вачке куће постоји подела посла према зонама
професионалног деловања и одређени односи
зависности у оквиру процеса стварања илустра-
џије и уређивања текста.

Табела 4. Пример нараџива илустраџорке свр-
сџаних у оџиџиџију џему Односи зависноџи.

Наративи илустраџорке

Имају своџ дизајнера, ја сам само раџила црџе-
же. Значи узмиџе џе и џе књџиџе, мислим моју да ви-
дим џримере, како су џреџходне раџили и онда сам
ја видела како џџи џримери излџедају, колико они оџи-
џриликџе осџављају џексџа, џде би џо иџло, они су
ми џослали џрелом, како би џо излџедало, значи како
би џо излџедало, ево буквално овде нацрџаџиџе, ја сам
имала осџављен џексџи у џџим џољима и џџа џде
џреба да сџоџи код оних избочина са сџираниџе са обџа-
џењема и све. Значи ја сам веђ добила сџираницу све
расџоређено, само без илустраџије. То је обично кад је
већа издавачка кућа, они имају дизајнера и он је џаџ
коџи склаџа књџиу.

Лични џечайџ издавачке куће и илустро-
вање као задайџак. Према мишљењу илустраџор-
ке, постоје издавачке куће које су оријентисане
на кратке рокове и преузимање што више гото-
вих илустраџија. У том случају се мало води ра-
чуна о стилу и визуелном идентитету издавач-

ке куџе. Илустраџорка у оваквим куџама препознаје бизнис и профитно ориџентисану политику издавачке куџе, где је илустровање препознато као задатак, а не креативни чин илустраџора. Илустраџорка закључује да постоје две димензије које одређују илустраџију: тип књиге и захтеви и амбиџије издавачке куџе.

У наставку текста следи опис резултата истраживања у вези са разумевањем односа текста и илустраџије у исказима учитеља. У завршном кораку смо, кроз критички дијалог, утврдили у исказима учитеља и општије теме, на основу тематског груписања, као и три категорије, на основу груписања општијих тема (Табела 5).

Табела 5. Категоризације (учџиџељи)

Категорије	1 Илустраџија као контекст за учење	2 Однос шексџа и илустраџије	3 Улога уџбеника/ издавачке куџе
Општије теме	<ul style="list-style-type: none"> • Карактеристике буквара: тачке ослонаца у процесу учења • Мотивишућа улога илустраџије • Ученици као илустраџори на часу • Развијање естетског доживљаја • Одсуство подршке родитеља у процесу интерпретације илустраџије 	<ul style="list-style-type: none"> • Осећај мере као правило успостављања односа текста и илустраџије • Савременост илустраџије • Грађење значења 	<ul style="list-style-type: none"> • Искуство учитеља као аутора уџбеника/буквара • Односи зависности

Шта чини илустраџију контекстом за учење?

Карактеристике буквара: тачке ослонаца у процесу учења. У наративима учитеља уочавамо да је највећа засићеност прве категорије темама које говоре о илустраџији као контексту учења у настави. Учители препознају да је буквар озбиљна, прва и највреднија књига за ученика. И представља извор различитих информација и знања. У току разговора учители су истакли да је квалитет буквара одређен илустраџијом на корицама, занимљивим садржајима и колоритом, као и то да буквар као књига остаје у колективном сећању. Наглашавају да постоје одређени механизми за неговање квалитета буквара и у том смислу издваја се као значајна улога рецензента. У току разговора учители су указали на тачке ослонаца у грађењу односа са учеником: „ослонац у описмењавању“, „прелаз са сликовнице на праву књигу“. Иако им је значајан

ослонац, учители препознају да им буквар не даје могућности за индивидуализацију наставе.

Мотивишућа улога илустраџије. Учители издвајају одређене карактеристике буквара које доприносе његовој мотивишућој улози, јер деца воле занимљиву илустраџију, односно „воле да виде оно што читају“. Учители опажају илустраџију као опозит тексту, јер је деци врло често досадно исписивање. Учители уочавају да илустраџија може децу неретко да одвуче од садржаја текста, што може да утиче на њихову пажњу и концентрацију у току процеса почетног читања. Као један од механизма за превазилажење овог изазова предлажу да се што чешће у настави користе задаци који укључују дораду или довршавање слике, као могућност да деца сама илуструју.

Ученици као илустраџори на часу. Када учители размишљају о односу текста и илустраџије, нужно се позивају на интеракцију са учеником и процесе и задатке које са њима прола-

зе током учења. У току разговора учитељи су се поред мотивишуће улоге илустрације у процесу читања осврнули и на конкретнији опис тога како изгледа учениково стварање илустрације на часу. Истакли су да је важно да ученик на часу језика, природе или математике илуструје само оно што је најзанимљивије или што му је остало у сећању, и то не третирају као праву илустрацију. Заправо, праву илустрацију везују само за часове ликовне културе. Сматрају да већина деце „збрзава“ процес илустровања и да је њихова улога као учитеља да усмере децу на замишљање слике и распоред на папиру, да их подстичу да не журе и полако заврше рад. Учеников квалитет илустрација, како опажају учитељи, развија се са узрастом. Њихова је претпоставка да у првом разреду не можемо да очекујемо неке детаљне и садржајне илустрације, уз ограду да постоје велике индивидуалне разлике. На основу наратива уочавамо да су учитељи, када процењују успешност ученикове илустрације, више усмерени на технику цртања него на способност детета да кроз илустрацију пренесе неко од значења из текста.

Табела 6. Пример наратива учитеља сврсаних у ојшћију тему Ученици као илустриатори на часу.

Наративи учитеља
<i>Има различитих њрава. Неки неће до краја четвртој усјећи да ураде, а неки ће у њрвом усјећи да савлада. Неко црта њунолаваца до четвртој.</i>

Развијање естетској доживљаја. У наративима учитељи су издвојили фасцинираност деце илустрацијом. Како наводе учитељи, опчињеност деце може бити толико јака да утиче на креативни процес детета. Деца често само прекопирају слику коју виде у буквару. Ту учитељи препознају да је њихова улога да деци помогну да схвате шта је релевантно за свако дете у процесу разумевања текста. Током обраде текста деци се кроз овакве активности развија осећај за лепо, што позитивно делује и на њихове емоције.

Табела 7. Пример наратива учитеља сврсаних у ојшћију тему Развијање естетској доживљаја.

Наративи учитеља
<i>...да буде ѡпровокативна за ученика, да истражује, да не буде ѡшћиво решење, да не буде само реда ради. Има доста нејпримерених илустрација, као ѡале с Марса, блаћо речено нејпримерене.</i>

Један од учитеља који је и аутор буква-ра истиче да илустрације не смеју да буду садржински празне, већ да имају улогу провокације за истраживачки рад. Постоје илустрације које својим детаљима не доприносе грађењу значења и које заправо не постоје у причи, што може да збуни ученике. Осим тога, учитељи примећују да у уџбеницима има много „непримерених“ илустрација. Посебно обраћају пажњу на значај естетског доживљаја који ће изазвати илустрација и у том смислу наводе да је пожељна илустрација која се „провлачи“ или пролази кроз сам текст, што ствара осећај дубине у визуелном простору. Учитељи напомињу да је важан склад илустрације и текста и да нема одступања на том нивоу. Такође, илустрацију учитељи опажају само као један од критеријума на основу кога бирају уџбеник, а при томе нема најважнију улогу.

Одсуство ѡдршке родитеља у ѡроцесу ињтерјерѡације илустрације. Ови наративи су нарочито били присутни када су учитељи давали осврт на „прошла времена“ и изглед уџбеника/буквара, као и униформност, како издања, тако и наставних планова и програма у прошлости. Учитељи изражавају и критички однос према родитељима као актерима у настави и запажају да родитељи деце данашњих генерација нису имали овакве књиге и нису научени да промишљају и оцењују квалитет књига. Учитељи некомпетентност родитеља да интерпретирају илустрације тумаче недостатком илустрација у тадашњим уџбеницима и сиромашнијим илустрацијама.

Које основне принципе у разумевању односа илустрације и текста у уџбеницима/букварима виде учитељи?

Осећај мере као правило успостављања односа текста и илустрације. Што се тиче разумевања односа текста и илустрације, учитељи наглашавају да је илустрација у служби текста, тако што верно приказује садржај текста. То захтева успостављање принципа који одређују меру у заступљености текста и илустрације, што би побољшало квалитет и утицало на занимљивост буквара.

Савременост илустрације. Када промишљају о успостављању мере у односу текста и илустрације, учитељи у својим наративима наводе још нека правила или принципе. Истичу да је важно да је илустрација и у складу са временом, односно савременог карактера. Њихова пракса показује да је илустрација оно прво што деца опажају и памте. Учитељи опажају да доминантност текста у односу на илустрацију на страници може бити окидач за одустајање деце од читања. Зато је по њима важно да постоји умереност у односу на обим текста и илустрације. При томе истичу да због развијања маште у буквару треба да буде доминантнији цртеж у односу на фотографију.

Грађење значења. Када учитељи размишљају о односу текста и илустрације, истичу значај повезивања текста са илустрацијама како би деца уочила разлике, установила одређене релације, као и продубила поруке које носи текст. Истичу објашњење као једну од важних функција илустрације. Ипак, наставник игра важну улогу у процесу учења и интерпретације текста са својим ученицима тако што модерира, води, мотивише и балансира у процесу разумевања односа текста и илустрације.

Од наставника зависи да ли ће бити инвентиван и искористити садржај слике за постављање питања и даље изграђивање значења и моделовања тога како се илустрација повезује

са текстом. Дакле, учитељ истовремено има слободу и одговорност да помогне деци у процесу разумевања односа текста и илустрације. Учитељи закључују да чак и лоша решења у уџбенику могу да буду корисна за учење и извештај изворних знања за ученике.

Табела 8. Пример наратива учитеља сврсаних у истраживање Грађење значења.

Наративи учитеља

За све што смо данас радили може се рећи да има ману и добру страну, да учитељ искористи на прави начин.

Искусство учитеља као аутора уџбеника/буквара. Када је реч о улогама унутар издавачке куће, из наратива учитеља сазнали смо да већина учитеља из фокус групе има искуство као аутор уџбеника, од којих је један и аутор буквара. Учитељи изражавају критички однос према потребним особинама аутора уџбеника. Препознају да је за аутора буквара важно да има „широко знање“ и искуство, као и осетљивост да препозна потребе ученика.

Односи зависности. У осврту учитеља на поделу улога унутар издавачке куће учитељи увиђају да аутори буквара немају апсолутну аутономију у креирању уџбеника. Врло често аутори су ограничени бројем страна од издавача. На ауторе буквара утичу директно уредници, дизајнери, односно издавачи. Учитељи су током разговора истакли да прихватају писање уџбеника „као задатак“ и да не могу врло често да одлучују о садржају и степену повезаности илустрације и текста.

Дискусија

У истраживању се у наративима илустрације и учитеља може издвојити неколико најзасићенијих категорија: категорије које се односе на однос текста и илустрације и објашњавају га и категорије које описују делокруг илустра-

тора и учитеља у процесу интеграције текста и илустрације, као и њихову мотивацију. Заједничку тачку у наративима представља критички однос илустраторке и учитеља према издаваштву, значају илустрације, где су нагласили да је неопходно имати меру да би се, уопште, успоставио однос текста и илустрације. Резултати других истраживања показују да се оптимална „мера“ у односу текста и илустрације дефинише као постојање јасно одвојеног простора за текст и слику, при чему слика заузима већи део стране (Peterson, 2016; Godwin, Eng, Murray & Fisher, 2018). Други начин дефинисања оптималне „мере“ је кроз количину детаља које илустрација садржи, где се показује да деца постижу слабије резултате у разумевању прочитаног текста када илустрација има превише детаља који немају везе са текстом, посебно у ситуацијама код ученика који немају још увек у довољној мери развијену радну меморију и егзекутивне функције (Godwin, Eng & Fisher, 2017; Eng, Godwin, Boyle & Fisher, 2018).

Илустровање текста представља сложен механизам у коме би одговорност морала да буде распоређена на све актере стварања уџбеника, односно буквара (Evans et al., 1987; DiGiuseppe, 2014). Међутим, искуство илустраторке и учитеља показује да немају апсолутну аутономију као креатори уџбеника/буквара, како у односу на текст, тако и у односу на илустрацију. Ови налази потврђују раније описе издавачких пракси у свету (Evans et al., 1987), где је потврђено да веома често илустратори и аутори текста немају простор за заједнички договор о повезивању илустрације и текста у једну целину. Када је реч о нашем истраживању, уочено је да не постоје стандарди, како у области креирања илустрације, тако и укључивања илустрације у процес учења. Другим речима, тржиште и економска моћ диктирају услове под којима сви актери у процесу стварања уџбеника реализују своје професионалне улоге.

Резултати анализе у овом истраживању указују да су ретке издавачке куће које имају препознатљив визуелни идентитет, што је резултат дугогодишњег брижљивог односа и усмерене стратегије издавачке куће ка стварању и одржавању „културе“ која дефинише однос текста и илустрације. Да би деца разумела оно што прочитају и градила нова значења, важно је да буду задовољени сви стандарди за квалитетно илустровање уџбеника: од потпуног приказивања колорита и детаља до преношења емоције како би се остварила комуникација са дететом и подстакла га на одређене когнитивне процесе.

У литератури се истиче да је илустрација ефикасно средство комуникације које помаже у приповедању приче и пружа визуелни угођај младим гледаоцима и читаоцима (Hamer, Nodelman & Reimer 2017; Kümmerling-Meibauer, 2018), олакшавајући читаочево разумевање текста (Cianciolo 1970; Brookshire, Scharff & Moses, 2002; Greenhoot & Semb, 2008; Greenhoot, Beyer & Curtis, 2014). У наративима учитеља препознајемо неке групе кодова које то и потврђују. Учитељи опажају значај илустрације за објашњење текста и свесни су да су они спона у грађењу односа текста и илустрације у настави. На нивоу уверења учитељи препознају улогу одраслог у процесу интеграције илустрације и текста. Остаје, наравно, отворено питање на који начин и у којој мери се то реализује у пракси.

На нивоу стваралачког процеса и настајања илустрације сазнали смо да су фактори који утичу на илустровање уџбеника не само личне карактеристике и стилски израз илустратора већ и спољни фактори као што је временски оквир и број предвиђених страна у уџбенику. Улога спољних фактора (Evans et al., 1987; DiGiuseppe, 2014) толико је изражена да у неким уџбеницима може да утиче и на стилски израз илустратора, што потврђује примена векторских илустрација у односу на илустрације цртане руком. У наративима је препознато да је из

перспективе илустратора важно имати одређен степен осетљивости за препознавање потреба деце и њихових интересовања на различитим узрастима, што се постиже континуираним процесом истраживања. Када су ученици креатори илустрације, што је врло често саставни део задатка на часовима анализе текстова из српског језика, учитељи у неку руку ограничавају креативни процес постављајући ученику захтев да само парцијално и најосновније прикажу оно што му је било упечатљиво. Право илустровање везују искључиво за ликовну културу и вештине цртања и бојења. Посматрано из перспективе мултимедијалног учења, претпоставља се да се обрада језичких и визуелних информација дешава паралелно (Mauger, 2005), што се не може тврдити за учитеље који недовољно препознају двосмеран однос текста и илустрације, као и значај визуелне писмености за даљи развој читалачких компетенција (O'Neil, 2011).

Закључак

На основу увида у резултате других истраживања може се закључити да је последњих деценија дошло до отварања тржишта и појаве великог броја издавача, што је утицало на унапређење квалитета уџбеника, као и квалитета прве почетне ученичке књиге у односу на ранију продукцију. Резултати анализе уџбеника у нашој средини од седамдесетих година 20. века до данас су показали да је уџбеник веома присутан у школској пракси, односно да представља централну образовну књигу и да га породица прихвата и уважава (Mitrović, 2007; Lazarević, 2009; Pešić, 2016). Када је реч о ликовно-графичком дизајну, сматра се да је уџбеник осавремењен, више је наглашена структура књиге, функционалнији је за учење, илустрације су технички квалитетније, побољшана је функционална употреба боје (Pešić, 2016). Ипак, констатује се да су многе позитивне промене у односу на старе уџбенике више формалне него суштинске природе.

Питање квалитета уџбеника може се проблематизовати на различитим нивоима, па тако и на нивоу разматрања односа илустрације и текста, што је био фокус у овом раду. Конкретно, допринос овог истраживања састоји се у томе што нам је омогућено да сазнамо како се успоставља веза између илустрације и текста и како се може утицати на квалитет тог односа, као и да боље разумемо исходе квантитативног дела истраживања (Ševa, Lalić-Vučetić, 2019). Увођењем перспективе илустратора и учитеља у делу квалитативног истраживања дошли смо до увида у шири контекст процеса настајања уџбеника и дефинисали улоге кључних актера у том процесу. Покушали смо да сагледамо улогу појединачних актера, када је реч о одговорности за постојање великог броја илустрација које имају само декоративну функцију. На основу добијених резултата истраживања увиђа се потреба за даљим истраживањем сложеног механизма настајања уџбеника у контексту домаћих издавачких кућа, односно перспективе уредника и дизајнера и њихове одговорности, чиме би се проширио и број учесника у будућој квалитативној студији. Претпоставља се да је дизајнирање уџбеника изузетно деликатан и сложен задатак који захтева тимски рад, много времена, различите вештине и креативност.

Посматрано у контексту овог рада, даља истраживања би требало да буду усмерена на однос илустрације и текста у процесу наставе. До садашњи прикупљени подаци могу да послуже за конструисање протокола за посматрање интегрисања односа текста и илустрације током процеса читања у школи. Кроз овакво истраживање било би могуће установити све разноврсности квалитета односа текста и илустрације и њихову коначну сврху у настави. И друге студије (Mitrović, 2007) указују на постојање различитих уџбеничких решења у погледу полазне и завршне тачке процеса вођења активности ученика и природе пројектованог учења, због чега се сугерише да се убудуће прве школске књиге ана-

лизирају уз праћење њихове употребе у настави. На крају, потребно је развијати даљи оквир

за едукацију наставника у погледу истицања значаја илустрације у процесу учења у настави.

Извори

- Cvetanović, Z., Koprivica, S. i Kilibarda, D. (2016). *Bukvar: za prvi razred osnovne škole (4. izdanje)*. Beograd: BIGZ školstvo.
- Marinković, S. (2014). *Bukvar: sa nastavnim listovima za prvi razred osnovne škole (4. izdanje)*. Beograd: Kreativni centar.
- Milić, D., Mitić, T. (2016). *Bukvar za prvi razred osnovne škole (3. izdanje)*. Beograd: Novi Logos.
- Stokanović, Lj., Lukić, G. i Subakov Simić, G. (2020). *Svet oko nas 1, udžbenik za prvi razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos.

Литература

- Atkinson, P. (2005). Qualitative research – unity and diversity. *Forum: Qualitative Social Research*, 6 (3), Art. 26.
- Barmby, P., Bolden, D., Raine, S. & Thompson, L. (2013). Developing the use of diagrammatic representations in primary mathematics through professional development. *Educational Research*, 55 (3), 263–290.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77–101.
- Brookshire, J., Scharff, L. F. & Moses, L. E. (2002). The influence of illustrations on children's book preferences and comprehension. *Reading Psychology*, 23 (4), 323–339.
- Cianciolo, P. (1970). *Illustrations in children's books*. Dubuque, IA: William C. Brown Company Publishers.
- Cook, M. (2011). Teachers' use of visual representations in the science classroom. *Science Education International*, 22, 175–184.
- DiGiuseppe, M. (2014). Representing nature of science in a science textbook: Exploring author-editor-publisher interactions. *International Journal of Science Education*, 36 (7), 1061–1082. DOI: 10.1080/09500693.2013.840405
- Eilam, B. & Gilbert, J. K. (Eds.) (2014). *Science teachers' use of visual representations*. London: Springer International Publishing.
- Eng, C. M., Godwin, K. E., Boyle, K. & Fisher A. V. (2018). Effect of illustration details on attention and comprehension in beginning readers. In: Rogers, T. T., Rau, M., Zhu, X. & Kalish, C. W. (Eds.). *Proceedings of the 40th Annual Meeting of the Cognitive Science Society* (336–341). Austin, TX: Cognitive Science Society.
- Evans, M. A., Watson, C. & Willows, D. M. (1987). A naturalistic inquiry into illustrations in instructional textbooks. In: Houghton, H. A. & Willows, D. M. (Eds.). *The psychology of illustration. Vol. 2: Instructional issues* (86–115). New York: Springer.
- Godwin, K. E., Eng, C. M. & Fisher A. V. (2017). Gaze shifts between text and illustrations are negatively related to reading fluency in beginning readers. In: Gunzelmann, G., Howes, A., Tenbrink, T. & Davelaar,

- E. J. (Eds.). *Proceedings of the 39th Annual Meeting of the Cognitive Science Society* (415–420). Austin, TX: Cognitive Science Society.
- Godwin, K. E., Eng, C. M., Todaro, R., Murray, G. & Fisher A. V. (2018). Examination of the role of book layout, executive function, and processing speed on children's reading fluency and comprehension. In: Rogers, T. T., Rau, M., Zhu, X. & Kalish, C. W. (Eds.). *Proceedings of the 40th Annual Meeting of the Cognitive Science Society* (1723–1728). Austin, TX: Cognitive Science Society.
  - Greenhoot, A. F. & Semb, P. A. (2008). Do illustrations enhance preschoolers' memories for stories? Age related change in the picture-facilitation effect. *Journal of Experimental Child Psychology*, 99 (4), 271–287.
  - Greenhoot, A. F., Beyer, A. M. & Curtis, J. (2014). More than pretty pictures? How illustrations affect parent-child story reading and children's story recall. *Frontiers in Psychology*, 5, 738.
  - Hamer, N., Nodelman, P. & Reimer, M. (Eds.) (2017). *More words about pictures: Current research on picture books and visual/verbal texts for young people*. New York: Routledge.
  - Jansen, H. (2010). The logic of qualitative survey research and its position in the field of social research methods. *Forum: Qualitative Social Research*, 11 (2), Art. 11.
  - Kümmerling-Meibauer, B. (2018). *The Routledge Companion to Picturebooks*. London and New York: Routledge.
  - Lazarević, D. (2009). Udžbenik kao predmet psihološke analize u našoj sredini – pristupi, problemi i rezultati. *Inovacije u nastavi*, 4 (22), 5–15.
  - Levin, J. R. & Mayer, R. E. (1993). Understanding illustrations in text. In: B. K. Britton, A. Woodward & M. Binkley (Eds.). *Learning from textbooks: theory and practice* (115–134). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Publisher.
  - Marsh, E. E. & White, M. D. A. (2003). Taxonomy of relationships between images and text. *Journal of Documentation*, 59 (6), 647–672.
  - Mason, J. (2002). *Qualitative researching*. London: SAGE Publications.
  - Mason, L., Pluchino, P., Tornatora, M. C. & Ariasi, N. (2013). An eye-tracking study of learning from science text with concrete and abstract illustrations. *Journal of Experimental Education*, 81 (3), 356–384.
  - Mayer, R. E. (2005). Cognitive theory of multimedia learning. In: Mayer, R. E. (Ed.). *The Cambridge Handbook of Multimedia Learning* (31–48). New York: Cambridge University Press.
  - Mayer, R. E., Steinhoff, K., Bower, G. & Mars, R. (1995). A generative theory of textbook design: Using annotated illustrations to foster meaningful learning of science text. *Educational Technology and Research Development*, 4 (1), 31–43.
  - Mayer, R. E. (1993). Illustrations that instruct. In: Glaser, R. (Ed.). *Advances in instructional psychology*, 5 (253–284). Hillsdale, JH: Erlbau.
  - Mitrović, M. (2007). Kuda teže današnji bukvari i početnice. U: Plut, D. (ur.). *Kvalitet udžbenika za mlađi školski uzrast* (37–50). Beograd: Filozofski fakultet - Institut za psihologiju.
  - O'Neil, K. E. (2011). Reading pictures: Developing visual literacy for greater comprehension. *The Reading Teacher*, 65 (3), 214–223.
  - Pešić, J. (2016). Od izvora informacija do sredstva za učenje: neke aktuelne dileme obrazovnog dizajniranja udžbenika. U: Pešikan, A. (ur.). *Udžbenik u funkciji nastave i učenja* (35–52). Užice: Učiteljski fakultet.

- Pešikan, A. (2019). Funkcija slika u udžbenicima. U: Pešikan, A., Stevanović, J. (ur.). *Udžbenik: stara tema pred izazovima savremenog doba* (67–103). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Peterson, M. O. (2016). Schemes for integrating text and image in the science textbook: Effects on comprehension and situational interest. *International Journal of Environmental & Science Education*, 11 (6), 1365–1385.
- Pike, M. M., Barnes, M. A. & Barron, R. W. (2010). The role of illustrations in children's inferential comprehension. *Journal of Experimental Child Psychology*, 105 (3), 243–255.
- Ševa, N., Lalić-Vučetić, N. (2019). Odnos teksta i ilustracije: analiza savremenih bukvara. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 51 (2), 538–563.
- Ševkušić, S. G. (2011). *Kvalitativna istraživanja u pedagogiji: Doprinis različitih metodoloških pristupa*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Silverman, D. (2016). *Qualitative research*. London: Sage Publications.
- Smith, B. & Sparkes, A. C. (2005). Analyzing talk in qualitative, inquiry: Exploring possibilities, problems and tensions. *QUEST*, 57, 213–242.
- Tversky, B. (2011). Visualizing thought. *Topics in Cognitive Science*, 3, 499–535.
- Vekiri, I. (2002). What is the value of graphical displays in learning? *Educational Psychology Review*, 14 (3), 261–312.

Summary

Illustrations as an effective means of communication help children to understand what they have read, enriching at the same time their vocabulary and ultimately influencing children's motivation and achievement. The aim of this paper is to determine how teachers and illustrators perceive and understand the relationship between a text and an illustration in a primer. A qualitative research was conducted using a focus group with primary school teachers and an interview with an illustrator. The research results show that from the illustrator's and teachers' narratives one can single out, on one hand, the categories related to and explaining the relationship between a text and an illustration, and on the other hand, the categories describing the scope of the illustrator and the teachers in the process of text and illustration integration, as well as their motivation. A critical attitude of the illustrator and the teachers towards publishing, as well as the importance of illustration, was a common point in the narratives, where they emphasized that it is necessary to have a measure in order to establish the relationship between a text and an illustration in general. It was observed that the responsibility for the integration of texts and illustrations should be shared by all participants in creating the final textbook/primer, and that it is necessary to emphasize the need to connect the authors and illustrators during the creation of the relationship between a text and an illustration on one page of the primer/textbook. It is additionally important to develop a further framework for teacher education in terms of emphasizing the importance of illustration in the learning process in teaching.

Keywords: illustration, text, perspective, illustrator, primary school teachers.